

ŞEHZADE MUSTAFA TÜRBESİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Hakkı ÖN KAL*

Bursa-Muradiye'de, II. Murad'ın 1426'da inşa ettirdiği camiin haziresinin Osmanlı hanedanının bir nekropolü mahiyetinde olduğu malumdur. Türk ve İslâm dünyasının muhtelif merkezlerinde bu neviden türbe guruplarına rastlanır. Bunların çoğunda mihver yapı, bir sahabe veya bir velinin medfun bulunduğu türbedir. İnanişâ göre, böyle manevî bir şahsiyetin yanında veya yakınında bulunmak onun şefaatine mazhar olmak imkânını sağlayacaktır. Bu bakımdan İstanbul'da Eyüp adeta bir türbeler ve mezarlar şehridir. Keza, Semerkant'ta Şahzinde türbeler topluluğu da Hz. Peygamberin yeğeni ve Semerkant fatihi Kussem İbnî Abbas'ın türbesi etrafında teşekkül etmiştir. Konya'daki Mevlâna Türbesinin etrafındaki türbeler ile Bursa'daki Emir Sultan Türbesi'nin etrafındaki mezarları aynı kategoride değerlendirmek mümkündür.

Esasen balı hıristiyan dünyasında da benzer bir uygulamanın mevcudiyeti dikkati çeker. Aziz, kilisede autel'in altına, başpiskopos onun yanına gömülüyor, hükümdar ve yakınları ile aristokrasiye mensup olanlar kilisenin içinde veya bahçesinde yer bulabiliyorlardı *.

Muradiye'deki türbeler böyle mihver manevî bir şahsiyet türbesinden mahrumdur. Zira, mevcut türbelerden herhangi birinin manevi bir lidere ait olduğuna dair bir bilgi ve rivayet mevcut olmadığı gibi bu türbelerin yakınında veya civarında bir veli türbe veya mezarının bulunduğu hususunda da herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Öte yandan, iki küçük gurup dışında, Muradiye türbeler topluluğu öncesi ve sonrasında, Osmanlı hanedan mensuplarına ait türbelerin birarada toplanması geleneğinin mevcut olduğu da ileri sürülemez. Osmanlı sultanları, genellikle adlarına inşa edilen camilerin mihrap önünde veya yakınındaki türbelere defnedilmişlerdir ve türbeler değişik semtlerde bulunmaktadır.

Şu halde, Muradiye türbeler topluluğunun vücut buluşunu nasıl açıklayabiliriz?

Topluluğun ilk yapısı olan ve 1449 da inşa edildiğini bildiğimiz Fatih'in annesine ait Hatuniye Türbesi ile II. Murad'ın 1451 civarında inşa edilmiş türbesini, geleneğe uygun olarak, camiinin mihrab duvarı önünde yapılmış görüyoruz. Bu uygulama, Fatih ve Süleymaniye camilerinin mihrapları önündeki zevç ve zevceye ait türbe inşasının erken bir örneği olarak kabul edilebilir. Fatih'in oğlu, ebesi ve zevcesi (Gülşah Hatun) için yapılmış türbelerin Muradiye'de bulunmalarını Fatih'in kendisi hayatta iken vefat eden bu yakınlarını babası ve annesinin yanına defnetmek arzusuyla izah etmek mümkündür. Bundan

* Prof. Dr., D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Michel Ragon, *L'Espace de la mort*, Paris, 1981, s. 33.

sonraki dönemde Muradiye'de adlarına türbe inşa edilmiş veya bu türbelerden birine gömülmüş olanların çoğu. taht veya iktidar mücadelesini kaybederek büyük dramlar yaşamış şehzadeler ile onların yakınlarıdır. Bunlar arasında Cem Sultan, Şehzade Ahmet ve Şehzade Mustafa kolaylıkla hatırlanabilir. Bunlara mezar ve türbeleri için dahi yeni payitahtın kapıları açılmamış, daha evvel küçük bir türbe gurubunun teşekkül ettiği Muradiye'ye gönderilmeleri yeğlenmiştir.

İşte böyle bir talihsizliğin kurbanı olan Kanuni'nin oğlu Şehzade Mustafa'nın türbesi Muradiye'deki bu türbeler arasında bulunmaktadır. Şehzade Mustafa, bilindiği üzere, hazırlanan desiseler sonucunda babası Kanuni Sultan Süleyman'ın gözünden düşürülerek, Konya Ereğlisi civarında, babasının otağında boğulmak suretiyle ortadan kaldırılmıştır. Halk ve ordu arasında derin bir üzüntü yaralan bu elim hadise. Sultanı ve desiseyi tertip edenleri açıkça zemmeden mersiyelere konu olmuştur². Şehzade'nin cenaze namazı Ereğli'de kılınmış ye babasının emriyle tabutu Bursa'ya nakledilerek Muradiye'ye defnedilmiştir³.

Kanuni'nin oğlunun ihaneti konusunda kesin bir inancın sahibi oluşuna, hayatının sonuna kadar. Şehzade için annesinin bir türbe yaptırmasına bakılarak hükümlenabilir. Şehzadenin türbesi, bira/, sonra temas edeceğimiz üzere, kardeşi II. Selim döneminde ve onun izniyle gerçekleştirilmiştir. Oysa, Kanuni Sultan Süleyman, genç yaşta Manisa'da 1543 yılında vefat eden oğlu Şehzade Mehmed'in cenazesini İstanbul'a naklettirecek görkemli bir camii. Şehzade Camii¹ iiii yapılmasını da emretmiştir⁴. Aynı şekilde, Halep'te ölen diğer oğlu Şehzade Cihangir'in cenazesini İstanbul'a naklettirmiş ve onun anısına yine bir cami yaptırmıştır. Buna karşılık Şehzade Mustafa'ya müstakil bir türbe yaptırmadığı gibi, kardeşi Şehzade Mehmed'in İstanbul'daki türbesine defnedilmesine de izin vermemiştir.

Öte yandan Şehzade Mustafa'nın annesi ile maiyetindekilerin sürgüne gönderildikleri Bursa'da, yaklaşık bir on yıl, hayatlarını büyük bir müzayaka içinde geçirdikleri bazı vesikalardan anlaşılmaktadır⁵. Bu vesikalara göre, 970/1563 senesinde bin ken on yıllık kira borçları ödenmiş ve et ve ekmek vermeyen kasap ve bakkallar uyarılmış be böylece nisbi bir ferahlama devresi başlamıştır. Şehzade Mustafa'nın annesi Mahidevran oğlu için bir türbe yaptıрма arzusunu ancak II. Selim devrinde tahakkuk ettirebilmiştir.

Acaba, bu türbe. Şehzade Mustafa'nın 1553 de öldürülmesinden sonra defnedildiği bir türbenin değiştirilmiş bir hâli midir, yoksa Şehzade Mustafa için yeniden mi inşa edilmiştir?

Kâzım Baykal ve Albert Gabriel. bu türbenin Yavuz Sultan Selim

2 Mehmed Çavuşoğlu. "Şehzade Mustafa Mersiyeleri", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 12, sene: 1981-1982, İstanbul, 1982, s. 641-686.

3 İsmail Hami Danişment, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 2, İstanbul. 1948. s. 283-287.

4 Hakkı Önkal. **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Ankara. 1992, s. 138-140.

5 Kâmil Kıpçicioğlu. "Tarihi Bilgiler ve Vesikalar", **Vakıflar Dergisi** II, Ankara, 1942, s. 405-406.

tarafından kardeşleri için yaptırıldığını ve Şehzade Mustafa'nın cenazesinin buraya nakledildiğini ileri sürmektedirler⁶. A. Gabriel, Bursa sicilleri ile kapı üzerinde bulunan kitabedeki bilgilerin mubayeneünü yapının da ortaya koyduğunu belirterek türbenin inşa şeklinin ve süslemelerinin Şehzade Ahmed'in ölüm tarihi olan 1513 den hemen sonraki bir tarihte yapılmış olabileceğini kabule imkân verdiğini, duvarları kaplayan çinilerin ise XVI. yüzyılın ikinci yansına ait olduğunu ileri sürer.

Yapılan araştırmalar, Yavuz Sultan Selim'in kardeşleri için inşa ettirdiği türbenin Muradiye Camii ile II. Murat Türbesi'nin arasındaki sekizgen gövdeli yapı olduğunu ortaya koymuştur⁷. Bu bakımdan, Şehzade Mustafa'nın Şehzade Ahmed Türbesi'ne defnedilerek sonra bu türbede değişiklik yapıldığı iddiasını kabule imkân yoktur.

Buna göre Şehzade'nin cenazesi ya başka bir türbeye defnedilmiştir veya türbelerin dışında bir mezara konulmuştur. "Bursa'da karındaşım Mustafa merhumun türbesi kurbünde Beyazid merhumun bir oğlu medfun olup bina olunacak türbeye idhal olunmak..." veya "...karındaşım Mustafa merhumun müceddeden bina olunan türbesinde..."⁸ gibi bazı ifadeler Şehzade'nin medfun bulunduğu eski bir türbenin mevcudiyetine işaret eder gibi görünmekle ve yapının iç düzenlemesi yapılan bir değişikliği akla getirmekte ise de biz bu ihtimali daha zayıf görmekteyiz.

Şimdi şu hususlar üzerinde kısaca duralım:

Eğer Şehzade Mustafa Muradiye'deki mevcut türbelerden herhangi birine defnedilmişse, bu türbenin bir ilk sahibinin olması gerekir. Esasen A. Gabriel bundan hareketle türbede medfun bulunanların Şehzade Ahmed, Şehzade Mustafa, Mahidevran ve Kanuni'nin diğer oğlu Şehzade Orhan olduğunu ileri sürerek türbenin Şehzade Ahmed'e ait olduğunu belirtmeye çalışır. Kâmil Kepecioğlu'nun araştırmaları sözkonusu türbede medfun olabların Şehzade Mustafa, Mahidevran ve II. Selim'in emriyle bu türbeye nakledilen Şehzade Bayezid'in adını tesbit edemediğimiz bir oğluna ait olduğunu ortaya koymuştur. Sonuncunun kime ait olduğu belli değildir. Ancak küçük boyutuyla bu sandukanın çok küçük yaşta vefat etmiş bir çocuğa ait olduğu rahatlıkla kabul edilebilir. Hatta bunun, boğdurulmasından hemen sonra dedesi tarafından öldürtülen Şehzade Mustafa'nın henüz ana kucağındaki oğlu Mchmcd'e ait olduğu dahi ileri sürülebilir⁹. Şehzade Mustafa'nın defnedildiği ileri sürülen mevcut türbenin hiç şüphesiz bir ilk sahibi vardı ve önemli bir şahıs olamsı gereken bu ilk sahibin

6 Kâzım Baykal, **Bursa Anıtları**, Bursa, 1950, s. 4¹!; A. Gabriel, **Une Capitale Turque** Brousse, Bursa I, Paris, 1958, s. 122-123.

7 Kâmil Kepecioğlu, **Bursa Türbeleri**, Yazma, E. Hakkı Ayverdi'nin hususi kütüphanesinde, Muradiye Türbeleri Bölümü.

8 Hikmet Turhan Dağhoğlu, **1558-1589 On Akıncı Asırda Bursa**, Bursa, 1940. s. 64, 75-76.

9 İsmail Hami Danişmend, a.c._ s. 285; Çağatay Uluçay. "Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile ilgili Bazı Notlar ve Vesikalar", **Kanuni Armağanı**, Ankara, 1970, s. 251.

kendi türbesinden atılması beklenemezdi.

Öte yandan, türbenin ilk sahibinin ailesi türbenin adının dahi değişeceği bir düzenlemeye nasıl ve niçin razı olmuştur? Bu yapılar vakıf eserler olduğuna göre mütevellisi, vakfiyede belirtilen koruma taahhüdünden niçin vazgeçmiş olsun? Bütün bunlara sağlıklı cevap verilemeyecektir.

Ayrıca, Safer 979/Haziran 1571 tarihli II. Selim'in bir hükmünde, türbenin inşası için Mchined Çavuş'un tayin edildiği, 6 Şaban 979/24 Aralık 1571 tarihli bir diğer hükümde ise mermer direklerin temini ile ilgili emrin tebliğ edildiği görülmektedir*-'-. Böylece inşaatın 1571 yılı ortalarında başladığı sonlarına doğru devam ettiği anlaşılmaktadır. Kİtabesindeki tarih ise 981/1573 tür. Aralık 1573 tarihli bir vesikadan da türbenin bu tarihte inşasının tamamen bittiği anlaşılmaktadır. Buna göre inşaat yaklaşık 2 yıl sürmüştür.

I. ve II. Selim türbelerinde olduğu gibi bazı türbelerin inşaatlarının başlama ve bitiş tarihleri belli olup bunlarda inşaat süresi yaklaşık iki yıldır. Şehzade Mustafa'nın türbesinde de bu sürenin iki yıl oluşu dikkate alınrsa, bunun yalnızca bir ta'dil için uzunca bir süre olacağı kabul edilebilir.

Yukarıda zikredilen iki araştırmacıdan özellikle A. Gabriel, türbenin bir değişikliğe maruz kaldığına duvar çinilerine bakarak hükmetmiştir. İçte gerçekten de bir anomali dikkati çeker. Mekân çini kaplama seviyesinde bir onikigen plan gösterirken üstte bu sekizgene dönüşür. Onikigen de muntazam olmayıp güney taraftaki beş kenar üst duvarla bütünlük gösterir. Buna karşılık kuzey bölümdeki üç kenarda hatlar kırılarak kenar sayısı yediye çıkarılmış ve böylece 12 kenarlı bir mekân elde edilmiştir. Bunun bir zorlama olduğu -ilk projede mekânın muntazam bir sekizgen olarak düşünülüp uygulandığı, ancak türbeye dolap ve niş yapmak tasarlanınca çini kaplama safhasında bunun gerçekleştirildiği ve kenar sayısının buna bağlı olarak arttığı ileri sürülebilir (1. Res.).

İçte köşelerdeki pilasterlerin zemine kadar inmeyerek çini kaplamanın hemen üzerinde kesilmeleri de türbenin inşası sırasında çini kaplamanın tasarlandığına ve düzenlemenin buna göre yapıldığına bir işaret olarak kabul edilebilir.

Türbenin Şehzade Ahmed için yapıldığı iddiasından hareket edildiği takdirde, II. Selim ve Şehzade Mustafa'nın adlarının zikredildiği kitabenin yerleştirildiği taçkapı blokunun gövdeye eklendiğini kabul etmek gerekecektir. Oysa taçkapı bloku gövdeyle tam bir bütünlük göstermektedir (2. Res.) ve subasman. önde, taçkapı blokunun çıkıntısına göre düzenlenmiştir. Eğer taçkapı bloku sonradan eklenmiş olsaydı subasmanm. sekizgen gövdenin ön köşesinde kesilmesi gerekirdi. Oysa, subasman taçkapı blokuna zemin teşkil edecek şekilde devam etmektedir (3.-4. Res.).

Taçkapıda dikkatimizi çeken diğer bir husus giriş açıklığını çerçeveleyen silmelerin sallımın kaba yontu hâlinde traşlanmış olarak bırakılması (2. Res.) ve kitabe üzerindeki ince silmede çini yapıştırılmış gibi izlerin mevcudiyetidir (5.

10 H. T. Dağlıoğlu, a.e., s. 64,66.

Res.). Bunlar, taçkapı silmelerinin vaktiyle çini ile kaplı olduğunu kabule imkân vermektedir. Öte yandan ön cepheye bitişik iki kenardaki pencere alınlıklarının çini kaplama izlerini günümüze taşımaları bu cephelerde de çini süslemeye yer verildiğini ortaya koymaktadır (6. Res.). Diğer cephelerde pencere kemer alınlıkları taş kaplamadır. Bütün bunlar XVI. yüzyıl ikinci yarısına ait oldukları kabul edilen çini süslemenin sadece içte değil dışta da uygulandığını kabul etmemizi gerektirecektir.

Bunlardan başka eserin dış görünüşü ve cephe düzenlemesi yapının daha ziyade bir XVI. yüzyıl ikinci yarısı eseri olduğunu kabule imkân verecek özelliklere sahiptir. Sekizgen gövdenin nisbetli bir olgunluğa sahip oluşu, diğer Muradiye türbelerinin çoğundan farklı olarak kubbesinin kasnaksız gövdeye oturması, cepheleri hareketlendiren dikkörtgen çökertmelerin profilli oluşu buna mermer pencere söve ve atkılarının katılışı, pencerelerin nisbelli bir yükseklik kazanmış olmaları ve nihayet Muradiye'deki diğer bütün yapılarâkımden târk'li olarak gövdenin kirpi saçaklarla değil zarif mukarnas yaprakları ile sınırlanışı gibi özellikleriyle bu yapıyı kitabesindeki tarihte yapılmış olarak kabul edebiliriz.

"Şeh Selim Han bin Süleyman emredüp

Oldu hoş bu ravza-i cennet nüma

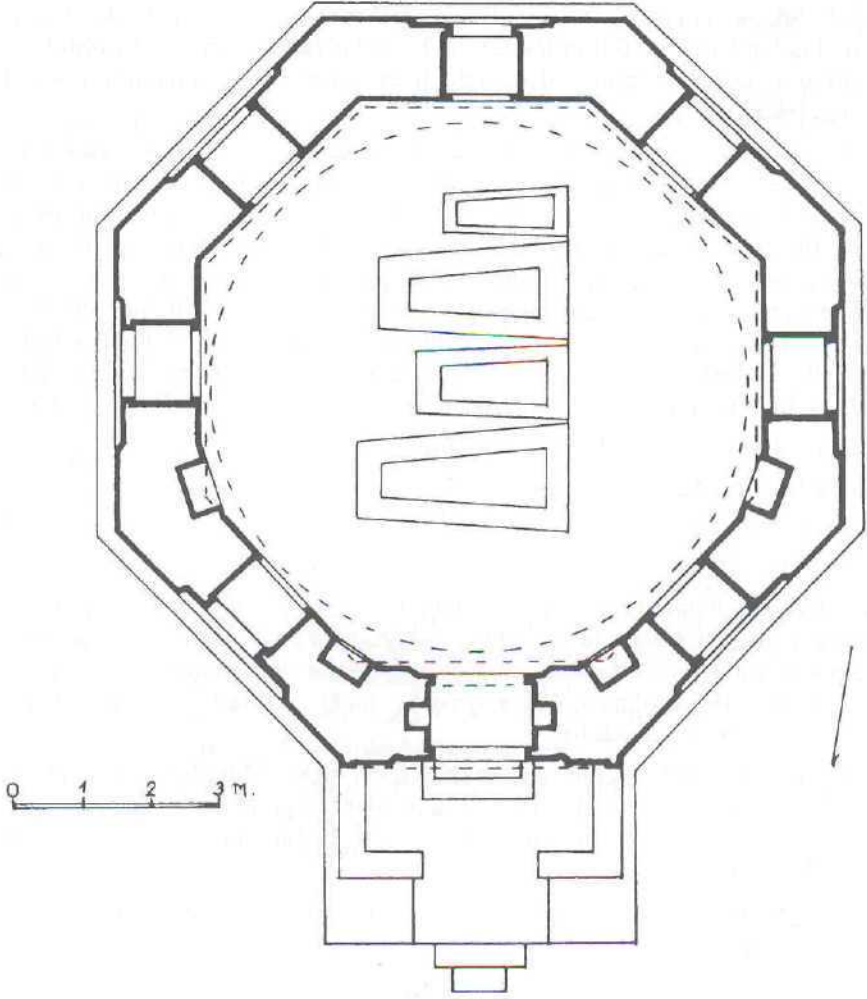
Dedi tarihin Edayi bendesi

Merkad-i gülzâr-i Sultan Mustafa"

şeklinde ifadesini bulan ve ebced hesabıyla 981/1573 tarihini veren kitabenin yerleştirildiği giriş blokunun tam bir bütünlük göstermesi kitabenin yapıya sonra ilâve edilmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Emsallerinin aksine gövdenin taş-tuğla alternatifi ile örülmesi Muradiye'deki öteki yapılarla umumi ahengi muhafaza endişesine bağlanabilir.

Son olarak, türbe içindeki sandukaların öteki Muradiye türbelerinde rastlanan içi toprak dolu mermer sandukalar şeklinde düzenlenmeyerek İstanbul'dakiler gibi çuha kaplı sandukalar oluşu da türbenin XVI. yüzyıla ait olduğuna bir karine teşkil edebilir.

Bütün bu hususlar muvacehesinde Şehzade Mustafa Türbesi'nin bugünkü durumunu bir la'dil neticesinde değil 1573 yılında kazandığına hükmedebiliriz.

1. Şekil : Bursa, Şehzade Mustafa Türbesi Plânı.

1. Resim : Bursa, Şehzade Mustafa Türbesi, İpteki Çını Kaplam ti.

2. Resim : Bursa, Şehzade Mustafa Türbesi, Taçkapı Bloku.

3. Resim : Bursa, Şehzade Mustafa Türbesi. Ta^kapı Blokuyla Bütünlük Gösteren Subasmamn Batıdan Görünüşü.

4. Resim : Bursa, Şehzade Mustata Türbesi, Taçkapı Blokuyla Bütünlük Gösteren Subasmamn Doğudan Görünüşü.

5. Resim : Bursa, Şehzade Mustafa Türbesi, Kitabe Çerçevesindeki Çini Kaplama İzleri.

6. Resim : Bursa, Şehzade Mustafa Türbesi, Girişin Sol Tarafındaki Pencere Alnlığı Çini Kaplama İzleri.